

Розділ 2. ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз кількісних та якісних параметрів людського капіталу регіонів України

Процес формування і використання людського капіталу охоплює всі рівні соціально-економічної діяльності, починаючи від домогосподарства (виховання дітей, передання їм життєвого досвіду, традицій, норм поведінки тощо) до макrorівня (державне забезпечення розвитку освіти, охорони здоров'я, зайнятості тощо). У системі його відтворення надзвичайно велика роль відводиться регіонам – адміністративно-територіальним утворенням, що мають цілісну господарську і соціально-економічну систему, яка значною мірою обумовлює умови та специфіку економічної та соціальної діяльності.

На сучасному етапі саме регіон є основною соціально-економічною системою, де забезпечується відтворення людського капіталу, що обумовлено:

самою системою регіонального управління, побудованою на принципі делегування регіональним та місцевим органам влади повноважень щодо соціально-економічного розвитку адміністративно-територіального утворення, спрямованою на вирішення тих соціальних і економічних проблем, що виникають на підпорядкованій території;

існуючою системою формування фінансових ресурсів територіального розвитку, більша частина яких акумулюється в регіональних бюджетах і використовується виходячи з потреб забезпечення життєдіяльності населення регіону;

характером розвитку та функціонування закладів соціальної інфраструктури (освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, культури тощо), діяльність яких в основному спрямована на задоволення потреб населення регіону;

сферою прикладання праці, залученням основної маси робочої сили на підприємства та в організації, розташовані на території регіону, кількість та галузева специфіка яких залежить від регіональної структури економічної діяльності, її рівня та динаміки;

економічними, соціальними та екологічними умовами розвитку регіону – вартістю життя, демографічними процесами, станом навколишнього середовища тощо, що безпосередньо впливає на можливості людського розвитку, рівень та якість життя населення регіону.

Відтворення людського капіталу (ЛК) залежить від багатьох чинників, які досить детально проаналізовані в наукових публікаціях. У більшості робіт основна увага приділяється чинникам формування та розвитку ЛК: демографічним (народжуваності, смертності, міграції), соціально-економічним (рівню доходів, можливостям здобуття освіти, підтримки здоров'я тощо), правовим (законам та нормативним актам, що регулюють людський розвиток, соціально-трудова сфера) та іншим.

Усю сукупність різноманітних чинників об'єднано у п'ять основних груп: демографічні, соціально-економічні, виробничі, інституціональні та соціально-ментальні [17, с. 42]. Слід відзначити, що вони по-різному впливають на процес формування людського капіталу та можливості його використання. Демографічні чинники формують фізіологічну основу людського капіталу, якою є населення країни. Соціально-економічні, виробничі та соціально-ментальні чинники забезпечують формування якісних параметрів, таких як: рівень освіти, кваліфікації; трудові навички та компетенції; мотивація, культура праці тощо. Інституціональні чинники забезпечують дотримання прав людини, можливостей розвитку.

В Україні недостатня увага приділяється дослідженню регіональних аспектів відтворення людського капіталу. Значна кількість науковців аналізують регіональні параметри людського розвитку. Цим питанням присвячено праці вчених Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України (Е. Лібанової, Л. Лісогор, О. Курило та інших) [80], Інституту регіональних досліджень НАН України (Л. Семів) [144]. До аналізу залучено значну кількість показників, при цьому більшість параметрів, що досліджуються, стосується умов людського та соціального розвитку регіонів. У той же час виникає потреба більшої конкретизації регіональних досліджень щодо умов та параметрів розвитку саме людського капіталу як головної продуктивної сили регіону.

Статистика України надає значну можливість для дослідження демографічних, освітніх, фізіологічних, економічних па-

раметрів формування людського капіталу на регіональному рівні. На основі системи соціально-економічних статистичних показників регіонів України відібрано ряд показників для оцінки кількісних і якісних параметрів людського капіталу.

Демографічні параметри формування людського капіталу регіонів характеризують такі показники:

- динаміка чисельності постійного населення;
- коефіцієнт народжуваності;
- коефіцієнт смертності;
- коефіцієнт природного приросту;
- сальдо міграції.

Економічні параметри формування людського капіталу досліджуються за показниками:

- доходів (витрат) населення на одну особу;
- середньомісячної заробітної плати;
- частки населення регіонів із середньодушовими загальними доходами нижче прожиткового мінімуму.

Освітні параметри формування людського капіталу регіонів досліджуються на основі показників:

- частки дітей, охоплених дошкільними навчальними закладами;

- кількості учнів у загальноосвітніх навчальних закладах на 100 тис. населення;

- кількості учнів у ПТНЗ на 100 тис. населення;

- кількості студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації на 100 тис. населення.

- кількості студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації на 100 тис. населення.

Фізіологічні параметри формування людського капіталу характеризують показники здоров'я та тривалості життя:

- кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 тис. населення;

- середній бал самооцінки населенням стану свого здоров'я;

- середня тривалість життя при народженні.

Населення є демографічною основою формування людського капіталу. Зростання його чисельності забезпечує збільшення робочої сили, тобто трудового потенціалу суспільства. Чисельність населення залежить від рівня народжуваності, рівня смертності,

міграційних процесів та середньої тривалості життя. В Україні починаючи з 1994 р. кількість населення зменшується. У табл. 2.1 наведено дані щодо демографічних параметрів формування людського капіталу регіонів України. Вони свідчать, що в усіх регіонах (окрім міст Києва та Севастополя) чисельність постійного населення за 2006-2009 рр. зменшувалась. Найбільшою втрата постійного населення відбулася в Чернігівській (-3,8%), Хмельницькій (-4,3%) та Кіровоградській (-3,5%) областях. Збільшення чисельності постійного населення спостерігалось у Львівській області (-1,6%). Незначне скорочення чисельності населення мали Закарпатська (-0,1%), Івано-Франківська та Одеська області (-0,2%).

Скорочення населення може відбуватися за рахунок зниження народжуваності, зростання смертності та його міграції в інші регіони або країни. Дані табл. 2.1 свідчать про позитивну динаміку народжуваності в усіх регіонах, однак її темпи суттєво відрізнялися. Найвищі коефіцієнти народжуваності мали Волинська, Закарпатська, Рівненська області, найнижчі – Донецька, Луганська, Сумська, Чернігівська. Високий темп зростання народжуваності (більше 15%) спостерігався в АР Крим, Кіровоградській, Одеській, Київській, Харківській областях.

В Україні до 2008 р. зберігається негативна тенденція зростання смертності, що призводить до втрати населення. Лише у 2009 р. відбулося незначне скорочення коефіцієнта смертності (на 5,6%). До 2008 р. зменшення коефіцієнта відбулося лише в 6 регіонах України, однак у 2009 р. цей показник поліпшився у всіх регіонах, серед них лідером є Одеська область (-8%). Проте до 2008 р. у 13 регіонах цей показник зростав. Найвищим рівень смертності був у Чернігівській області (більше 20‰), високим – у Сумській, Житомирській, Полтавській, Луганській, Кіровоградській, Донецькій областях (більше 17-18‰).

Інтегральний вплив обох демографічних процесів (народжуваності та смертності) виражає коефіцієнт природного приросту (рис. 2.1). В усіх регіонах, окрім Закарпатської області та у 2008-2009 рр. м. Києва, Волинської і Рівненської областей, він має від'ємне значення, що свідчить про зменшення населення внаслідок демографічних процесів. Позитивним є те, що від'ємний коефіцієнт природного приросту має тенденцію до скорочення (рис. 2.1).

Таблиця 2.1
Демографічні параметри формування людського капіталу регіонів за 2006-2009 рр.¹

Регіони	Чисельність постійного населення, млн. чол.				Коефіцієнт народжуваності				Коефіцієнт смертності				Коефіцієнт природного приросту				Відхилення, +/-			
	2006	2007	2008	2009	2009 до 2006	Коефіцієнт народжуваності			2009 до 2006	Коефіцієнт смертності			2009 до 2006	Коефіцієнт природного приросту						
						2006	2007	2008		2006	2007	2008		2006	2007	2008		2006	2007	2008
Україна	46,47	46,19	45,96	45,78	98,5	9,8	10,2	11,0	11,1	113,3	16,2	16,4	16,3	15,3	94,4	-6,4	-6,2	-5,3	-4,2	2,2
АР Крим	1,97	1,96	1,96	1,96	99,6	10,1	11,0	11,9	12,0	118,8	15,4	15,8	15,6	14,5	94,2	-5,3	-4,8	-3,7	-2,5	2,8
Вінницька	1,68	1,67	1,65	1,64	97,7	9,6	10,0	10,8	10,9	113,5	17,3	17,5	17,1	16,2	93,6	-7,7	-7,5	-6,3	-5,3	2,4
Волинська	1,04	1,03	1,03	1,03	99,5	13,2	13,5	14,8	14,8	112,1	15	14,9	15,0	14,1	94,0	-1,8	-1,4	-0,2	0,7	2,5
Дніпропетровська	3,42	3,40	3,37	3,35	98,0	9,8	10,1	11,0	11,1	113,3	17,3	17,5	17,7	16,3	94,2	-7,5	-7,4	-6,7	-5,2	2,3
Донецька	4,57	4,53	4,49	4,45	97,4	8,5	8,9	9,8	9,7	114,1	17,7	18	18,1	16,8	94,9	-9,2	-9,1	-8,3	-7,1	2,1
Житомирська	1,32	1,31	1,29	1,29	97,9	10,3	10,9	11,3	11,7	113,6	18,3	18,5	18,3	17,0	92,9	-8,0	-7,6	-7,0	-5,3	2,7
Закарпатська	1,24	1,24	1,24	1,24	99,9	13,3	13,5	14,7	14,6	109,8	12,8	13,3	13,0	12,5	97,7	0,5	0,2	1,7	2,1	1,6
Запорізька	1,85	1,83	1,82	1,81	98,0	9,3	9,6	10,3	10,1	108,6	16,5	16,7	16,5	15,5	93,9	-7,2	-7,1	-6,2	-5,4	1,8
Івано-Франківська	1,38	1,38	1,38	1,38	99,8	11,4	11,7	12,3	12,6	110,5	13,3	13,6	13,3	12,7	95,5	-1,9	-1,9	-1,0	-0,1	1,8
Київська	1,75	1,73	1,72	1,72	98,5	9,9	10,5	11,7	12,0	121,2	17,9	18,1	17,9	16,7	93,3	-8,0	-7,6	-6,2	-4,7	3,3
Кіровоградська	1,05	1,03	1,02	1,01	96,5	9,2	9,6	10,2	10,7	116,3	18	18,4	18,6	17,4	96,7	-8,8	-8,8	-8,4	-6,7	2,1
Луганська	2,38	2,35	2,33	2,31	97,2	8,3	8,6	9,5	9,3	112,0	17,8	17,7	18,0	16,9	94,9	-9,5	-9,1	-8,5	-7,6	1,9
Львівська	2,55	2,54	2,53	2,59	101,6	10,6	10,7	11,3	11,8	111,3	13,5	13,6	13,7	12,9	95,6	-2,9	-2,9	-2,4	-1,1	1,8
Миколаївська	1,21	1,20	1,20	1,19	98,3	9,7	10,2	11,2	11,0	113,4	15,9	16,6	16,6	15,7	98,7	-6,2	-6,4	-5,4	-4,7	1,5
Одеська	2,38	2,38	2,38	2,38	99,8	10,5	11,2	12,0	12,1	115,2	16,3	16,2	15,9	15,0	92,0	-5,8	-5,0	-3,9	-2,9	2,9
Полтавська	1,53	1,52	1,50	1,49	97,2	8,8	8,7	9,7	9,8	111,4	18,1	18,5	18,4	17,8	98,3	-9,3	-9,8	-8,7	-8,0	1,3
Рівненська	1,15	1,15	1,15	1,15	99,7	13,6	13,7	14,8	15,2	111,8	13,9	14	14,1	13,4	96,4	-0,3	-0,3	0,7	1,8	2,1
Сумська	1,21	1,19	1,18	1,17	96,8	8,3	8,4	9,1	9,1	109,6	18,4	18,6	18,7	18,0	97,8	-10,1	-10,2	-9,6	-8,9	1,2
Тернопільська	1,10	1,10	1,09	1,09	98,9	10,5	10,4	11,3	11,4	108,6	14,9	14,9	14,8	14,3	96,0	-4,4	-4,5	-3,5	-2,9	1,5
Харківська	2,80	2,78	2,77	2,75	98,3	8,5	9,0	9,8	9,8	115,3	16,1	16,2	16,2	15,3	95,0	-7,6	-7,2	-6,4	-5,2	2,1
Херсонська	1,12	1,11	1,10	1,09	97,7	10,2	10,4	11,3	11,2	109,8	15,9	16,3	16,3	15,4	96,9	-5,7	-5,9	-5,0	-4,2	1,5
Хмельницька	1,36	1,35	1,34	1,30	95,7	9,9	10,1	11,0	11,0	111,1	17,2	17	17,0	16,3	94,8	-7,3	-6,9	-6,0	-5,3	2,0
Черкаська	1,32	1,31	1,30	1,29	97,4	8,6	8,9	9,5	9,7	112,8	18	18,2	17,9	16,9	93,9	-9,4	-9,3	-8,4	-7,2	2,2
Чернівецька	0,90	0,90	0,90	0,90	99,6	11,2	11,1	12,2	12,2	108,9	13,5	13,7	13,5	12,9	95,6	-2,3	-2,6	-1,3	-0,7	1,6
Чернігівська	1,14	1,13	1,11	1,10	96,2	8,1	8,3	8,9	9,4	116,0	21,1	21,4	21,1	19,9	94,3	-13,0	-13,1	-12,2	-10,5	2,5
м. Київ	2,68	2,70	2,72	2,74	102,4	10,4	10,4	11,6	11,7	112,5	11,1	11,4	10,9	10,2	91,9	-0,7	-1,0	0,7	1,5	2,2
м. Севастополь	0,38	0,38	0,38	0,38	100,7	10,1	10,5	11,0	11,2	108,9	15,1	15,5	15,6	14,5	103,3	-5,0	-5,0	-4,6	-3,3	1,7

¹ Таблицю складено на основі даних статистичних щорічників України за відповідні роки.

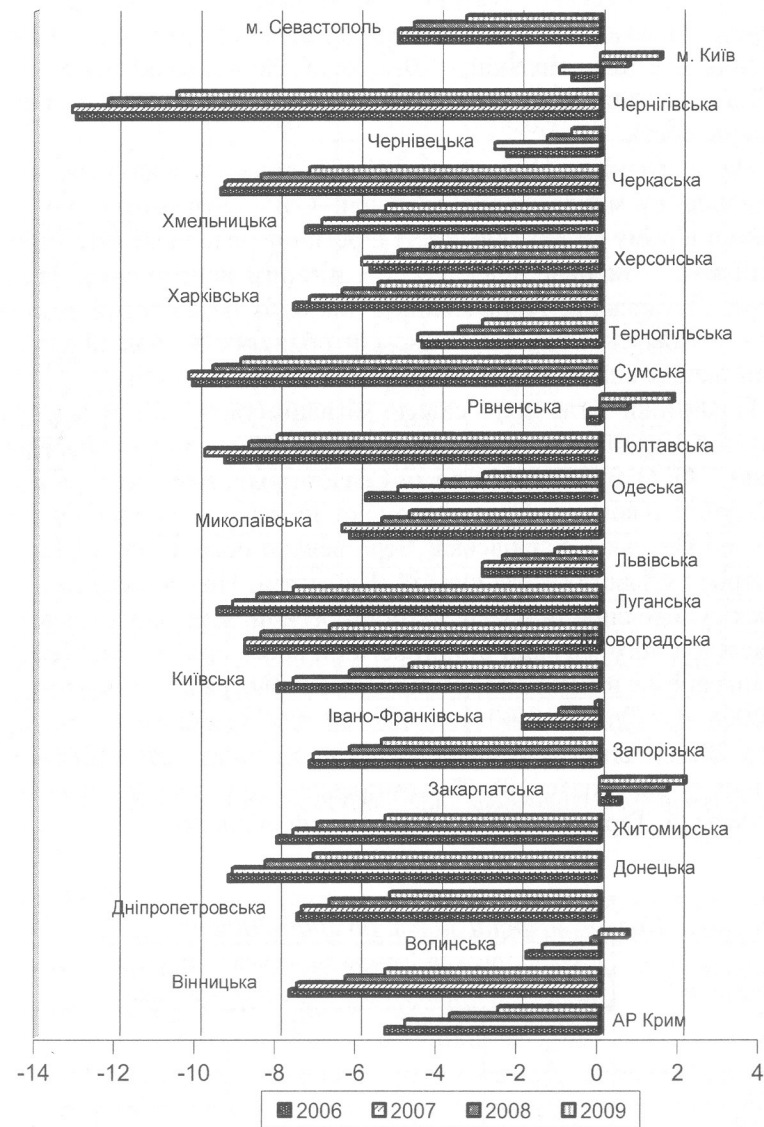

Рис. 2.1. Динаміка коефіцієнта природного приросту населення за 2006-2009 рр.

Найгірші показники природного приросту населення мають Чернігівська, Сумська, Луганська, Черкаська, Полтавська, Донецька, Кіровоградська області, які щорічно втрачали 8-9 осіб на 1000 населення, а в Чернігівській – 10-12 осіб. Це відбувається внаслідок дії двох чинників: високого рівня смертності та низького рівня народжуваності.

На чисельність населення регіонів суттєвий вплив має між-регіональна та міждержавна міграція. Слід відзначити, що для України в цілому та для більшості її регіонів сальдо міждержавної міграції має позитивне значення, негативним воно було в Закарпатській, Луганській, Рівненській, а також із незначними значеннями – у Львівській та Чернігівській областях. Однак більшість регіонів мають від'ємне сальдо міжрегіональної міграції.

Показники загального сальдо міграції (табл. 2.2) показують, які регіони України є привабливими для життєдіяльності населення, а які – ні. Окрім міст Києва та Севастополя, лише чотири регіони України мають стабільний приріст населення за рахунок міграції – це Одеська, Харківська, Чернівецька області та АР Крим. Ще у трьох областях (Волинській, Київській, Полтавській) відбуваються суперечливі процеси, усі інші регіони втрачають населення внаслідок його міграції в інші регіони або в інші країни. Найбільші міграційні втрати населення має Кіровоградська область (у 2007-2008 рр. близько 400 чол. на 100 тис. наявного населення, однак у 2009 р. вони знизилися до 232 чол.), значні втрати спостерігаються у Закарпатській, Житомирській, Луганській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській областях.

Таблиця 2.2

Сальдо міграції за період 2006-2009 рр.¹

Регіони	Сальдо міграції (міжрегіональна та міждержавна), чол. на 100 тис. наявного населення				2009 до 2006, +/-
	2006	2007	2008	2009	
1	2	3	4	5	6
Україна	30,0	36,2	32,3	29,2	-0,8
АР Крим	190,0	178,5	176,2	153,7	-36,3
Вінницька	-120,0	-91,3	-99,9	-33,1	86,9
Волинська	-50,0	-10,7	7,5	-21,0	29,0
Дніпропетровська	50,0	24,5	-52,4	-32,2	-82,2

Закінчення табл. 2.2

1	2	3	4	5	6
Донецька	0,0	-2,0	-19,7	-41,5	-41,5
Житомирська	-180,0	-133,0	-162,0	-117,3	62,7
Закарпатська	-180,0	-125,9	-111,0	-93,8	86,2
Запорізька	-40,0	-47,9	-20,3	6,4	46,4
Івано-Франківська	-70,0	-14,5	-10,0	-8,3	61,7
Київська	80,0	-41,5	78,2	124,3	44,3
Кіровоградська	-450,0	-401,4	-385,0	-231,6	218,4
Луганська	-190,0	-204,2	-154,9	-112,9	77,1
Львівська	-50,0	-46,6	-28,6	-21,3	28,7
Миколаївська	-20,0	-53,1	-95,4	-60,1	-40,1
Одеська	300,0	473,4	276,5	239,1	-60,9
Полтавська	10,0	-37,1	42,2	13,6	3,6
Рівненська	-150,0	-170,9	-162,6	-127,4	22,6
Сумська	-210,0	-192,8	-111,0	-105,1	104,9
Тернопільська	-170,0	-154,7	-134,5	-111,8	58,2
Харківська	160,0	143,8	157,9	71,5	-88,5
Херсонська	-270,0	-269,3	-250,1	-110,3	159,7
Хмельницька	-150,0	-125,1	-60,2	-25,3	124,7
Черкаська	-70,0	-21,7	-24,4	28,8	98,8
Чернівецька	20,0	67,6	72,9	102,4	82,4
Чернігівська	-120,0	-98,3	-73,3	10,4	130,4
м. Київ	990,0	908,8	850,0	555,0	-435,0
м. Севастополь	540,0	551,5	629,1	435,5	-104,5

¹ Складено за даними статистичних щорічників України відповідних років.

У той же час спостерігається зменшення сальдо міграції (рис. 2.2), що свідчить про зниження інтенсивності міграційних потоків. Ймовірно, це обумовлено поступовим вирівнюванням умов життєдіяльності в окремих регіонах України.

Аналіз демографічних показників регіонів України свідчить, що в їх абсолютній більшості *скорочується демографічна основа формування людського капіталу*, в основному це відбувається за рахунок високої смертності та виїзду населення в інші регіони і країни. Отже, у переважній більшості регіонів не створено сприятливих соціально-економічних умов відтворення людського потен-

ціалу та людського капіталу. Про це свідчать як фізіологічні параметри населення, до яких віднесено показники здоров'я і тривалості життя, так і економічні.

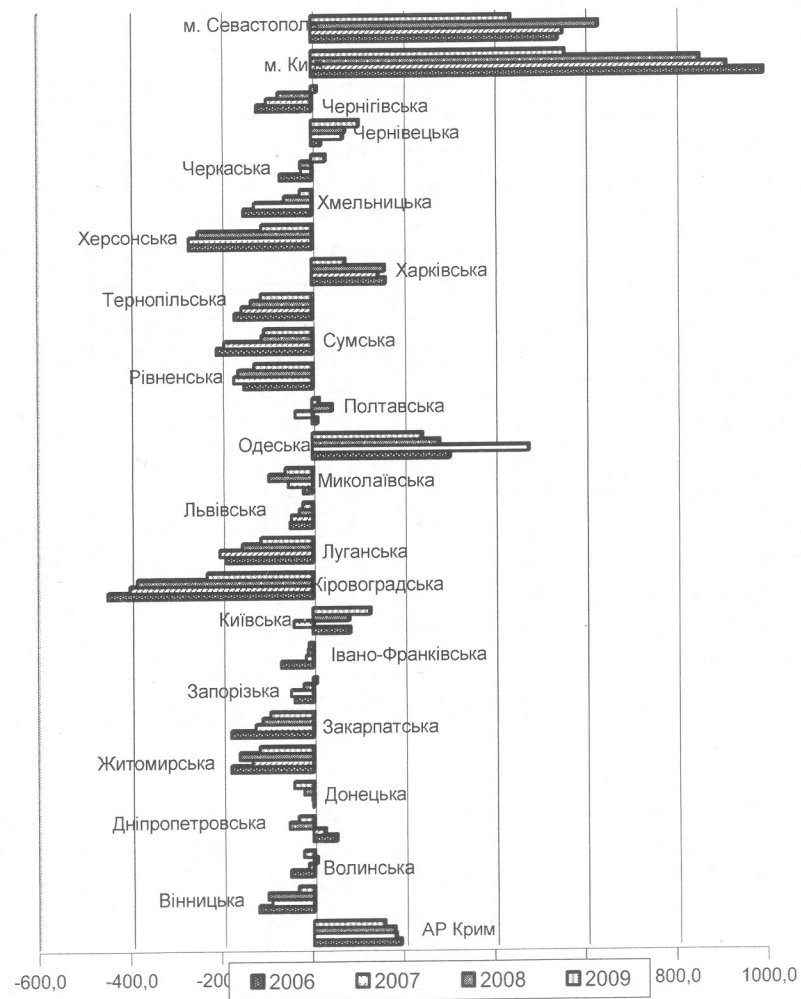

Рис. 2.2. Динаміка сальдо міграції за 2006-2009 рр.,
чол. на 100 тис. наявного населення

Здоров'я є одним із найважливіших параметрів людського капіталу. Воно обумовлює спроможність населення до тієї чи іншої діяльності, впливає на рівень інтенсивності та продуктивності праці, ефективне використання робочого часу. В Україні відбувається погіршення загального стану здоров'я населення, про що свідчить негативна динаміка показника умовного здоров'я, яким є частка осіб, визнаних умовно здоровими, в загальній кількості населення. Якщо у 1990 р. він складав 62,6%, у 2000 р. – 44,5, то у 2007 р. – 24,3% [148, с.63].

Загальноєвропейський моніторинг «Європейське соціальне дослідження», який охоплював і Україну, показав, що населення країни гірше оцінює стан свого здоров'я порівняно з більшістю країн ЄС. У 2007 р. середня оцінка здоров'я за п'ятибальною шкалою (1 – дуже погано, 5 – дуже добре) в Україні становила 3 бали, тоді як в Австрії, Норвегії, Данії – 4,1 бала, у більшості країн ЄС вона перевищувала 3,5 бала [32, с. 82].

У табл. 2.3 наведено дані щодо оцінки населенням України стану свого здоров'я, одержані в результаті вибіркового обстеження Держкомстатом домогосподарств України. Вони дають узагальнену характеристику фізіологічних параметрів людського потенціалу і людського капіталу регіонів України.

Незважаючи на те що результати самооцінки здоров'я у 2008-2009 рр. поліпшилися, частка опитаних із поганими оцінками скорочувалася порівняно з 2005 р., що свідчить про значні проблеми здоров'я населення України, адже 55-60% населення оцінює стан здоров'я як задовільний та поганий. У 2008 р. у 10 регіонах України менше 40% населення оцінює стан свого здоров'я як добрий, та ще у 10 регіонах частка таких була в межах 40-50%.

Найнижчі оцінки дало населення Донецької та Чернігівської областей. У 2009 р. у 18 регіонах добре оцінили стан здоров'я менше 50% опитаних. Узагальнення результатів самооцінки шляхом розрахунку середнього бала за трибальною системою показує, що низький рівень здоров'я має населення Чернігівської, Черкаської, Запорізької, Донецької областей. Значно вищі оцінки дало населення західних областей України: Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Волинської. Найвищий бал самооцінки власного здоров'я у 2008-2009 рр. відзначається населенням Львівської області (2,55), найнижчий – Чернігівської (2,15 та 2,17), яка і в 2005 р. була на останньому місці за цим показником. Однак само-

Самооцінка населенням стану свого здоров'я

Регіони	Самооцінка населенням стану свого здоров'я, % до опитаних										Середній бал самооцінки населенням стану свого здоров'я			
	2005					2008					2009			
	добре	задовільно	погано	добре	задовільно	погано	добре	задовільно	погано	задовільно	2005	2008	2009	2009
Україна	40,3	47,4	12,3	44,4	44,5	11,1	45,4	44,2	10,4		2,28	2,33	2,35	2,35
АР Крим	47,3	43,9	8,8	47,9	44,9	7,2	52,1	40,9	7		2,39	2,41	2,45	2,45
Вінницька	30,7	53,9	15,4	44	44,7	11,3	48,9	41,9	9,2		2,15	2,33	2,40	2,40
Волинська	50,7	33,7	15,6	59,3	30,6	10,1	53,1	38,1	8,8		2,35	2,49	2,44	2,44
Дніпропетровська	42,7	43,9	13,4	46,1	44,3	9,6	48,6	42,4	9		2,29	2,37	2,40	2,40
Донецька	27	58,3	14,7	31,1	56,6	12,3	30,1	58,1	11,8		2,12	2,19	2,18	2,18
Житомирська	38,5	47,6	13,9	34,7	52,5	12,8	40,3	46,7	13		2,25	2,22	2,27	2,27
Закарпатська	49,5	40,4	10,1	53,4	31,6	15	45,7	39,9	14,4		2,39	2,38	2,31	2,31
Запорізька	32,4	52,2	15,4	39,5	49	11,5	43,8	43,3	12,9		2,17	2,28	2,31	2,31
Івано-Франківська	67,7	25,3	7	57,4	35,1	7,5	57,5	34,6	7,9		2,61	2,50	2,50	2,50
Київська	46	47,6	6,4	45,6	49,2	5,2	27,4	66,9	5,7		2,40	2,41	2,43	2,43
Кіровоградська	33,2	55,4	11,4	37,8	46,3	12,8	39,4	48,6	12		2,22	2,22	2,27	2,27
Луганська	39,5	50	10,5	39,5	47,7	12,8	44,7	46,1	9,2		2,29	2,27	2,36	2,36
Львівська	58,5	34,3	7,2	62,8	29,6	7,6	63,2	28,7	8,1		2,51	2,55	2,55	2,55
Миколаївська	41,9	45,2	12,9	48,7	38,1	13,2	49,7	40,3	10		2,29	2,36	2,40	2,40
Одеська	43,4	43,5	13,1	50,2	38	11,8	51	40,8	8,2		2,30	2,38	2,43	2,43
Полтавська	39	48,9	12,1	47	41,1	11,9	50,4	40,3	9,3		2,27	2,35	2,41	2,41
Рівненська	48,8	42,2	9	46,2	48,5	5,3	49,6	43,3	7,1		2,40	2,41	2,43	2,43
Сумська	38,1	46,1	15,8	36,8	49,2	14	43,2	41,5	15,3		2,22	2,23	2,28	2,28
Тернопільська	51,4	37,9	10,7	57,7	32,1	10,2	56,6	33,3	10,1		2,41	2,48	2,47	2,47
Харківська	34,5	53,5	12	36,1	54,6	9,3	46,9	42,5	10,6		2,23	2,27	2,36	2,36
Херсонська	43,3	44	12,7	37,3	52,2	10,5	47,8	40,9	11,3		2,31	2,27	2,37	2,37
Хмельницька	42,2	44,9	12,9	48,5	37,2	14,3	48,9	37,5	13,6		2,29	2,34	2,35	2,35
Черкаська	22,4	60,2	17,4	39	44,3	16,7	36,8	44,4	18,8		2,05	2,22	2,18	2,18
Чернівецька	48,7	39,6	11,7	56,7	36,1	7,2	55,5	35,4	9,1		2,37	2,50	2,46	2,46
Чернігівська	35,1	45,1	19,8	35,5	44,2	20,3	34,5	47,8	17,7		2,15	2,15	2,17	2,17
м. Київ	28,6	58,5	12,9	41,4	47,7	10,9	37	54,2	8,8		2,16	2,31	2,28	2,28
м. Севастополь	25,1	64,7	10,2	48	44,8	7,2	49	41,1	9,9		2,15	2,41	2,39	2,39

* Розраховано на основі джерел [141, 150] за такою шкалою: погано – 1 бал; задовільно – 2 бали; добре – 3 бали.

оцінка населенням власного здоров'я не завжди співпадає зі статистичними показниками захворюваності, про що свідчить кількість уперше зареєстрованих випадків усіх захворювань на 100 тис. населення (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 тис. населення

У 2009 р. рівень захворювань зріс по Україні на 2,2%. Лише в чотирьох регіонах він дещо знизився відповідно до 2008 р., у всіх інших – підвищився, найбільшою мірою – в Івано-Франківській, Чернівецькій, Черкаській та Житомирській областях. Слід відзначити високий рівень захворюваності населення України, в середньому більше 70 тис. випадків на 100 тис. населення щорічно, отже, майже 70% населення мають певні хвороби. Найбільша кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань спостерігається у м. Києві, Вінницькій та Івано-Франківській областях. Високі показники захворюваності мають Дніпропетровська, Львівська, Черкаська області, значно нижчі – Сумська, АР Крим (рис. 2.3). Рівень захворюваності населення залежить від багатьох чинників: розвитку системи охорони здоров'я, якості медичних послуг; стану

навколишнього середовища; рівня доходів населення та доступності якісних продуктів харчування і медичних послуг; способу життя тощо.

Значна диференціація рівнів захворюваності в регіонах свідчить про суттєву розбіжність в умовах формування людського потенціалу.

Найважливішим узагальнюючим показником стану здоров'я та соціально-економічних умов життєдіяльності населення регіонів є показник середньої очікуваної тривалості життя (табл. 2.4). Намітилася позитивна тенденція його зростання – в середньому по Україні 0,17 року за 2006-2008 рр. Однак у 5 регіонах відносно 2006 р. цей показник знизився: в Донецькій (-0,26), Полтавській (-0,07), Львівській та Запорізькій (-0,04), Миколаївській (-0,02), а відносно 2007 р. зниження відбулося ще в 6 областях. Статистичні дані свідчать, що в 2009 р. відбулося більш суттєве збільшення очікуваної тривалості життя майже у всіх регіонах, що є позитивним явищем. Необхідно закріпити ці процеси та перетворити на тенденцію, але в більшості регіонів України поки що не створено достатніх умов для зниження захворюваності, зменшення смертності, стабільного нарощування тривалості життя населення та наближення за цим показником до розвинених країн світу.

Таблиця 2.4

Динаміка середньої очікуваної тривалості життя при народженні населення регіонів України, років¹

Регіони	Середня очікувана тривалість життя при народженні				Відхилення, +/-		
	2006	2007	2008	2009	2007 до 2006	2008 до 2007	2009 до 2008
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	68,1	68,25	68,27	69,29	0,15	0,02	1,02
АР Крим	67,91	67,96	68,05	69,3	0,05	0,09	1,25
Вінницька	68,78	69,02	69,2	70,37	0,24	0,18	1,17
Волинська	68,38	68,64	68,64	69,51	0,26	0	0,87
Дніпропетровська	66,56	66,72	66,73	67,85	0,16	0,01	1,12
Донецька	66,73	66,71	66,47	67,65	-0,02	-0,24	1,18

Закінчення табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Житомирська	66,42	66,47	66,48	67,77	0,05	0,01	1,29
Закарпатська	68,42	68,48	68,38	69,17	0,06	-0,1	0,79
Запорізька	68,22	68,26	68,41	69,64	0,04	0,15	1,23
Івано-Франківська	70,48	70,59	70,7	71,67	0,11	0,11	0,97
Київська	66,72	66,81	66,98	68,17	0,09	0,17	1,19
Кіровоградська	66,79	67,07	66,87	67,74	0,28	-0,2	0,87
Луганська	67,14	67,54	67,48	68,35	0,4	-0,06	0,87
Львівська	70,66	70,7	70,62	71,58	0,04	-0,08	0,96
Миколаївська	66,88	67,08	66,86	67,65	0,2	-0,22	0,79
Одеська	66,36	66,66	67,0	68,05	0,3	0,34	1,05
Полтавська	68,51	68,62	68,44	69,29	0,11	-0,18	0,85
Рівненська	68,82	68,99	68,9	69,63	0,17	-0,09	0,73
Сумська	68,08	68,56	68,47	69,2	0,48	-0,09	0,73
Тернопільська	70,86	71,08	71,34	72,04	0,22	0,26	0,7
Харківська	68,99	69,2	69,19	70,11	0,21	-0,01	0,92
Херсонська	66,93	67,16	67,0	67,94	0,23	-0,16	0,94
Хмельницька	68,91	68,95	69,21	70,08	0,04	0,26	0,87
Черкаська	68,62	68,75	68,8	69,85	0,13	0,05	1,05
Чернівецька	70,54	70,82	70,97	71,83	0,28	0,15	0,86
Чернігівська	66,74	66,75	66,8	67,89	0,01	0,05	1,09
м. Київ	71,25	71,27	71,52	72,72	0,02	0,25	1,2
м. Севастополь	68,76	68,64	68,55	69,67	-0,12	-0,09	1,12

¹ Складено на основі даних статистичного збірника «Соціальні індикатори рівня життя населення» за відповідні роки.

Серед усіх регіонів України перевищують 70-річну межу за середньою очікуваною тривалістю життя лише 5: м. Київ, Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська та Львівська області. У 2009 р. до них приєдналися Харківська, Хмельницька та Вінницька області. Найнижчий показник очікуваної тривалості життя мають Донецька та Миколаївська області (67,65 року), дуже близько значення цього показника у Житомирській області (67,77 року), однак спостерігається протилежна динаміка: у Донецькій області він знижувався до 2008 р., а в Житомирській – повільно зростає. Диференціацію регіонів за очікуваною тривалістю життя наведено на рис. 2.4. Збільшується розрив між регіонами за цим показником: у 2006 р. він склав 4,89 року, у 2008 р. – 5,05, 2009 р. – 5,07 року.

У формуванні людського капіталу важливе значення мають економічні умови, які визначаються показниками доходів та характеризують рівень життя, можливості придбання необхідних товарів і послуг. Вищий рівень доходів дає змогу краще задовольнити різноманітні потреби, в тому числі ті, які забезпечують розвиток людського капіталу (в освіті, професійній підготовці, культурному розвитку, збереженні здоров'я тощо).

Рис. 2.4. Середня очікувана тривалість життя при народженні у 2006, 2008, 2009 рр., років

У табл. 2.5 наведено дані, які характеризують економічні параметри формування ЛК регіонів. Вони також свідчать про суттєву диференціацію регіонів за цими показниками.

Одним із найважливіших показників є середньодушові доходи або витрати населення. Для аналізу вибрано показник витрат, оскільки, по-перше, витрати – це фактичні кошти, які були направ-

Таблиця 2.5
Економічні параметри формування людського капіталу регіонів у 2006-2009 рр.¹

Регіони	Витрати населення на одну особу, грн.			Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників, грн.			Частка населення із середньодушовими загальними доходами нижче прожиткового мінімуму, %		
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2009
Україна	9144,6	12383,9	17156,5	17701,3	1041	1351	1806	1906	50,9
АР Крим	8720,0	11804,4	16168,0	16187,3	952	1220	1609	1707	51,1
Вінницька	7107,4	9736,2	13882,1	14567,1	793	1028	1404	1511	43,3
Волинська	7501,9	9891,1	13857,1	14108,5	773	1013	1380	1427	72,3
Дніпропетровська	9488,8	12466,9	17536,0	17654,0	1139	1455	1876	1963	47,9
Донецька	8437,3	11684,9	16555,5	16933,0	1202	1535	2015	2116	49,6
Житомирська	6885,0	9318,2	12995,8	13584,5	793	1033	1404	1493	57,1
Закарпатська	7092,2	8987,3	12204,3	12966,0	868	1091	1453	1562	52,9
Запорізька	9302,0	12052,3	16641,1	17264,0	1091	1394	1812	1843	48,8
Івано-Франківська	6308,4	8795,5	12606,0	13129,1	923	1180	1543	1627	44,9
Київська	8119,4	11466,0	13611,9	17284,3	1058	1362	1852	1987	59,8
Кіровоградська	7139,9	9493,5	13088,1	13825,3	819	1054	1428	1537	57,6
Луганська	6597,0	9010,4	12737,7	13402,7	1022	1323	1769	1873	62,1
Львівська	8002,6	10549,9	14312,7	14394,6	923	1183	1570	1667	59,3
Миколаївська	7829,2	10756,0	15089,6	15245,7	955	1202	1621	1806	41,0
Одеська	9924,5	13501,3	18303,3	19505,8	966	1226	1633	1787	55,0
Полтавська	7929,2	10724,9	14685,5	15065,4	961	1243	1661	1733	51,2
Рівненська	6950,0	8988,9	12609,6	13234,6	888	1133	1523	1614	57,2
Сумська	6889,8	9004,2	12549,6	12957,9	857	1098	1472	1593	52,6
Тернопільська	5964,1	7941,0	11271,9	12210,6	727	943	1313	1412	63,3
Хмельницька	10059,2	13358,4	18757,3	19472,2	974	1251	1679	1804	45,2
Херсонська	7276,7	9900,2	13593,8	13972,5	800	1017	1375	1482	61,9
Черкаська	7536,2	9778,7	13521,3	1474,2	792	1045	1459	1521	54,9
Чернівецька	7502,1	10382,1	14255,3	14875,0	846	1085	1459	1532	44,1
Чернігівська	7050,3	9329,6	13126,2	13187,3	819	1051	1402	1523	55,4
м. Київ	7016,9	9191,4	12891,2	13149,3	790	1016	1370	1465	48,2
м. Севастополь	26988,9	37540,7	49982,6	50771,1	1729	2300	3074	3161	24,9
	10841,2	14756,1	20600,3	21075,5	1005	1302	1726	1882	10,6
									15,8
									7,7
									12,6

¹ Складено на основі даних статистичних щорічників України та статистичного збірника «Витрати і ресурси домогосподарств України» за відповідні роки.

лені в основному на споживання; по-друге, їх розмір є вищим порівняно з показником доходів, адже вони включають і тіньові надходження.

У досліджуваному періоді середньодушові номінальні витрати динамічно зростали. Найбільший їх рівень мало населення м. Києва. Серед інших регіонів високий рівень витрат досягнуто в Харківській, Одеській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Низький рівень витрат склався в Тернопільській, Івано-Франківській, Рівненській, Луганській областях. Економічні можливості людського розвитку по регіонах України відрізняються більш ніж у 1,5 раза. Міжрегіональна диференціація складала, без урахування м. Києва, у 2006 р. – 1,69, у 2007 р. – 1,68, у 2008 р. – 1,66, у 2009 р. – 1,59 раза, а з урахуванням м. Києва – відповідно 4,5; 4,7; 4,43 та 4,15 раза. Ці розрахунки свідчать, що міжрегіональна диференціація витрат населення скорочується дуже повільно.

Рівень доходів та витрат населення значною мірою обумовлює заробітна плата, яка є основним джерелом грошових надходжень. Її рівень суттєво диференціюється по регіонах. Найвище її значення (окрім м. Києва) має Донецька область, а найнижче – Тернопільська, міжрегіональна диференціація складала 1,6-1,4 раза.

Суттєва диференціація доходів населення в регіонах України обумовлює значну різницю в рівні життя, про що свідчить частка населення із середньодушовими доходами (витратами) нижчими прожиткового мінімуму (ПМ). Незважаючи на суттєве поліпшення цього показника за 2006-2008 рр. в усіх регіонах, різниця між ними становить 3 рази, а з урахуванням м. Києва – 12 разів (рис. 2.5). У 2008 р. найменша частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму була в м. Києві (3,1%) та Донецькій області (12,1%), найбільша – у Волинській області (36,7%).

У 2009 р. частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму зросла, що обумовлено підвищенням соціальних стандартів та впливом економічної кризи. У цілому по Україні цей показник збільшився на 3,3 в.п. Погіршення життєвого рівня відбулося в більшості регіонів України, найбільш суттєво – у Закарпатській та Хмельницькій областях, де частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму зросла в 1,7 раза. Формування людського капіталу найбільшою мірою визначається освітніми параметрами,

адже сучасні продуктивні здібності формуються внаслідок тривалої освіти і професійної підготовки, можливостей здобути вузівську освіту.

Рис. 2.5. Частка населення із середньодушовими загальними доходами (витратами) нижче прожиткового мінімуму у 2008 р., %

Важливим показником є частка дітей наймолодшого віку, охоплених дошкільними навчальними закладами, адже раннє формальне навчання сприяє інтелектуальному і творчому розвитку дитини. Найкращі можливості дошкільного навчання мають Черкаська, Донецька, Сумська області, однак і в них третина дітей залишається поза його межами (табл. 2.6). Низький рівень охоплення дітей дошкільними навчальними закладами мають Івано-Франківська, Львівська, Рівненська області. Рівень охоплення дітей дошкільним навчанням зростає досить повільно, а в окремих регіонах навіть знижується (м. Київ, Одеська область). Підвищення рівня народжуваності в Україні не супроводжується відповідним збільшенням дошкільних навчальних закладів, тому досить поширеною є проблема влаштування дитини у дошкільний навчальний заклад.

Таблиця 2.6
Загальноосвітні параметри формування людського капіталу в регіонах України¹

Регіони	Частка дітей, охоплених дошкільними навчальними закладами, %						Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах на 100 тис. населення, чол.						2009 р. до 2006 р., %
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	
Україна	53	54	54	56	11018,9	10514,7	10044,3	9817,4	89,1				
АР Крим	50	51	51	53	10668,7	10090,1	9594,1	9448,9	88,6				
Вінницька	53	55	56	56	11611,4	11050,2	10545,2	10304,5	88,7				
Волинська	42	44	45	47	13715,8	13253,3	12810,9	12542,4	91,4				
Дніпропетровська	60	60	59	61	10381,3	9896,7	9469,2	9288,9	89,5				
Донецька	63	63	63	65	8866,7	8440,1	8024,4	7968,8	89,9				
Житомирська	49	51	52	57	12519,8	12019,4	11521,3	11141,6	89,0				
Закарпатська	40	40	42	43	14182,2	13712,2	13244,3	12847,0	90,6				
Запорізька	60	60	60	62	10400,1	9879,4	9420,5	9188,2	88,3				
Івано-Франківська	30	32	33	35	13307,8	12682,3	12130,6	11738,9	88,2				
Київська	61	61	62	65	11688,2	11088,7	10626,6	10498,7	89,8				
Кіровоградська	55	56	56	57	11273,9	10742,0	10199,8	9967,4	88,4				
Луганська	52	52	52	53	9086,0	8635,6	8194,4	8057,4	88,7				
Львівська	36	38	40	41	12313,5	11686,4	11189,3	10878,6	88,3				
Миколаївська	57	59	58	60	11476,8	10974,0	10400,6	10094,0	88,0				
Одеська	51	52	59	51	11365,5	10823,7	10423,7	10215,1	89,9				
Рівненська	58	58	59	60	10961,2	10414,9	9849,9	9564,0	87,3				
Сумська	35	38	40	41	14393,5	13988,7	13453,3	13102,1	91,0				
Тернопільська	62	65	66	68	10088,8	9542,7	9129,8	8902,0	88,2				
Харківська	41	43	45	46	12521,4	12142,1	11632,2	11235,0	89,7				
Херсонська	54	55	55	54	9619,2	9171,7	8706,9	8504,0	88,4				
Хмельницька	57	57	58	61	12100,7	11482,1	10885,7	10586,8	87,5				
Черкаська	60	61	61	62	12369,3	11877,0	11336,1	10876,2	87,9				
Чернівецька	67	68	68	69	11250,3	10671,9	10056,7	9716,2	86,4				
Чернігівська	47	50	51	53	12843,1	12313,3	11820,3	11568,9	90,1				
м. Київ	52	53	55	56	10582,3	10112,2	9678,4	9386,1	88,7				
м. Севастополь	64	62	61	64	9302,2	8855,4	8490,5	8386,1	90,2				
	67	66	65	67	8747,1	8477,1	8145,9	8142,0	93,1				

¹ Складено за даними статистичних щорічників України за відповідні роки.

Показник кількості учнів у загальноосвітніх навчальних закладах на 100 тис. населення відображає як освітні, так і демографічні параметри формування ЛК регіонів. Чим більше школярів у складі населення, тим більші потенційні можливості формування людського капіталу. Найвища частка школярів у складі населення спостерігається у Волинській, Закарпатській, Рівненській областях, що обумовлено віковою структурою населення. Найнижчим цей показник є у Донецькій та Луганській областях. Так, у 2008 р. у Рівненській області частка школярів загальноосвітніх шкіл становила 13,5% (13,5 тис. на 100 тис. населення), у Закарпатській – 13,2, в той час як у Донецькій – 8, у Луганській – 8,2% (табл. 2.6). У всіх, без винятку, регіонах має місце зменшення кількості учнів у структурі населення.

Для формування ЛК важливим є продовження навчання після здобуття базової середньої освіти, тобто після закінчення 9 класу. В Україні високою є частка випускників 9-х класів, які продовжують навчання для здобуття повної загальної середньої освіти, і вона підвищується: у 1997 р. – 96%, у 2000 р. – 97,7, у 2008 р. – 99,7%. Однак по регіонах цей показник дещо відрізняється: у Кіровоградській області продовжувало навчання 91,9% випускників, у Закарпатській – 97,6%, у той час як у більшості регіонів цей показник перевищував 99,5% [132, с. 9-11].

Можливість здобуття загальної середньої освіти є важливою умовою для подальшого професійного становлення молоді та розвитку продуктивних здібностей. Більшість випускників 9-х класів (63,9% у 2008 р.) продовжувала навчання у загальноосвітніх школах, значна частка (16,2%) у ПТНЗ та на перших курсах ВНЗ I-II рівнів акредитації (16,4%).

Формування людського капіталу безпосередньо пов'язане з професійною освітою. В Україні професійна освіта складається із таких рівнів:

другий етап середньої освіти – 2 роки навчання (учні ПТНЗ, які здобувають повну загальну середню освіту і кваліфікацію «кваліфікований робітник»);

післясередня, невища освіта – 1 рік навчання (учні ПТНЗ, які після здобуття повної загальної середньої освіти одержують кваліфікацію «кваліфікований робітник»);

перший етап вищої освіти – 2-3 роки (студенти ВНЗ I-II рівнів акредитації) та 5-6 років (студенти ВНЗ III-IV рівнів акредитації);

другий етап вищої освіти – 3 роки (аспірантура, докторантура).

Система професійно-технічної освіти готує кваліфіковані робітничі кадри. В Україні у 2008 р. діяло 1018 професійно-технічних навчальних закладів, із них: 170 – вищі професійні училища; 187 – професійно-технічні училища; 499 – професійні ліцеї. Серед усіх ПТНЗ 843 (або 83%) готують робітників із наданням повної загальної середньої освіти [132]. Усього в 2008 р. у ПТНЗ навчалось 436,7 тис. учнів, було підготовлено 265,1 тис. робітничих кадрів.

Рівень підготовки робітничих кадрів у регіонах України суттєво відрізняється. Найбільша кількість учнів ПНТЗ на 100 тис. населення була у Львівській та Луганській областях. Майже вдвічі нижчим був цей показник у м. Києві та Харківській області. Підготовка робітничих кадрів у ПНТЗ неухильно скорочується, незважаючи на те, що на ринку праці сформувався стійкий дефіцит працівників багатьох робітничих професій. Найбільше скорочення учнів ПНТЗ у розрахунку на 100 тис. населення відбулося у Донецькій та Запорізькій областях, саме там, де є найбільший попит на висококваліфікованих робітників (табл. 2.7).

Підготовка у ВНЗ I-II рівнів акредитації забезпечує формування молодих спеціалістів, вона є початковою сходинкою вищої освіти. Чисельність студентів цього рівня освіти скорочується – за 2006-2009 рр. майже на 30% у розрахунку на 100 тис. населення. Спостерігається суттєва неоднорідність підготовки молодих фахівців по регіонах. Найбільша їх кількість готується у Житомирській та Чернівецькій областях, а найменша – у Сумській та Закарпатській. Скорочення обсягів підготовки також відбувається різними темпами, найбільше зниження кількості студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації відбулося в Одеській області – більш ніж на 40%, у Луганській – на 38%.

Протилежна тенденція склалася з підготовкою фахівців у ВНЗ III-IV рівнів акредитації. У цілому по Україні та в усіх регіонах підготовка кадрів на цьому рівні освіти неухильно зростала.

Таблиця 2.7

Освітньо-професійні параметри формування ЛК, чол.

Регіони	Кількість учнів у ПНТЗ на 100 тис. населення				2009 до 2006, %				Кількість студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації на 100 тис. населення				2009 до 2006, %				Кількість студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації на 100 тис. населення				2009 до 2006, %			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
	1019,7	983,7	950,1	920,0	90,2	1087,5	955,4	868,7	773,7	71,1	4742,9	5136,1	5144,3	4904,0	103,4	1019,7	983,7	950,1	920,0	90,2	1087,5	955,4	868,7	773,7
Україна	1019,7	983,7	950,1	920,0	90,2	1087,5	955,4	868,7	773,7	71,1	4742,9	5136,1	5144,3	4904,0	103,4	1019,7	983,7	950,1	920,0	90,2	1087,5	955,4	868,7	773,7
АР Крим	817,9	749,1	735,3	720,0	88,0	569,0	519,8	439,1	388,4	68,3	2707,8	3098,4	3012,3	2698,6	99,7	817,9	749,1	735,3	720,0	88,0	569,0	519,8	439,1	388,4
Вінницька	1220,7	1201,1	1204,0	1130,0	92,6	1059,9	1087,0	1034,6	1016,1	95,9	2369,9	2456,3	2335,3	2117,4	89,3	1220,7	1201,1	1204,0	1130,0	92,6	1059,9	1087,0	1034,6	1016,1
Волинська	1091,5	1064,1	909,5	970,0	88,9	1062,5	909,3	832,1	744,7	70,1	2298,9	2670,0	2651,2	2611,4	113,6	1091,5	1064,1	909,5	970,0	88,9	1062,5	909,3	832,1	744,7
Дніпропетровська	1073,2	1013,2	970,1	930,0	86,7	923,3	866,0	801,0	713,0	74,8	4570,7	4827,6	4799,9	4564,2	99,9	1073,2	1013,2	970,1	930,0	86,7	923,3	866,0	801,0	713,0
Донецька	1162,5	1100,3	1051,8	930,0	80,0	1243,5	1168,8	1054,0	877,9	70,6	3509,4	3572,7	3460,7	3192,7	91,0	1162,5	1100,3	1051,8	930,0	80,0	1243,5	1168,8	1054,0	877,9
Житомирська	902,9	872,7	872,6	880,0	97,5	1722,4	1492,9	1413,1	1282,4	74,5	2162,5	2327,3	2239,4	2222,9	102,8	902,9	872,7	872,6	880,0	97,5	1722,4	1492,9	1413,1	1282,4
Закарпатська	765,5	742,1	749,7	730,0	95,4	564,1	588,8	386,9	378,4	67,1	1619,7	1750,3	1862,1	1916,3	118,3	765,5	742,1	749,7	730,0	95,4	564,1	588,8	386,9	378,4
Запорізька	1213,3	1113,5	1087,6	1030,0	84,9	1023,8	1015,2	725,1	640,6	62,6	4517,5	5196,2	5410,6	5284,7	117,0	1213,3	1113,5	1087,6	1030,0	84,9	1023,8	1015,2	725,1	640,6
Івано-Франківська	882,4	891,4	863,4	900,0	102,0	1323,5	1253,7	1218,9	1045,0	79,0	3052,1	3181,4	3214,0	3040,7	99,6	882,4	891,4	863,4	900,0	102,0	1323,5	1253,7	1218,9	1045,0
Київська	762,0	721,9	673,6	640,0	84,0	647,4	589,1	592,3	559,4	86,4	1635,8	1796,1	1817,6	1736,6	104,9	762,0	721,9	673,6	640,0	84,0	647,4	589,1	592,3	559,4
Кіровоградська	1012,7	1006,5	1019,0	920,0	90,8	1175,2	1045,2	999,4	889,9	75,7	1987,3	2148,4	2155,6	2056,6	103,5	1012,7	1006,5	1019,0	920,0	90,8	1175,2	1045,2	999,4	889,9
Луганська	1447,0	1382,5	1250,7	1280,0	88,5	1177,8	910,3	846,5	728,2	61,8	3634,4	4151,9	4176,7	4005,2	110,2	1447,0	1382,5	1250,7	1280,0	88,5	1177,8	910,3	846,5	728,2
Львівська	1270,6	1263,1	1250,7	1250,0	98,4	1207,8	952,2	962,7	790,1	65,4	5011,7	5563,8	5649,9	5637,5	112,5	1270,6	1263,1	1250,7	1250,0	98,4	1207,8	952,2	962,7	790,1
Миколаївська	1246,8	1238,7	1179,8	1170,0	93,8	858,7	823,0	702,9	647,7	75,4	2766,0	2959,6	2970,4	3061,9	110,7	1246,8	1238,7	1179,8	1170,0	93,8	858,7	823,0	702,9	647,7
Одеська	780,1	763,5	747,5	740,0	94,9	1040,1	818,1	730,7	617,7	59,4	5011,7	5474,8	5598,2	5386,6	107,5	780,1	763,5	747,5	740,0	94,9	1040,1	818,1	730,7	617,7
Полтавська	1109,2	1048,1	1004,3	980,0	88,4	933,0	804,2	771,5	717,3	76,9	3836,4	4165,9	4130,2	3868,0	100,8	1109,2	1048,1	1004,3	980,0	88,4	933,0	804,2	771,5	717,3
Рівненська	1005,8	1007,9	965,3	1110,0	110,4	933,0	955,7	947,9	903,9	94,8	3719,8	4057,6	3948,2	3685,1	99,1	1005,8	1007,9	965,3	1110,0	110,4	933,0	955,7	947,9	903,9
Сумська	1166,0	1180,3	1193,1	1120,0	96,1	545,8	443,7	448,5	435,9	79,9	4895,6	4737,9	4569,1	4221,8	86,2	1166,0	1180,3	1193,1	1120,0	96,1	545,8	443,7	448,5	435,9
Тернопільська	1161,4	1159,4	1073,3	1180,0	101,6	1047,7	1035,9	990,3	828,1	79,0	9182,9	9448,7	9252,6	8887,0	102,9	1161,4	1159,4	1073,3	1180,0	101,6	1047,7	1035,9	990,3	828,1
Харківська	743,8	705,0	675,9	680,0	91,4	1047,7	1035,9	990,3	828,1	79,0	9182,9	9448,7	9252,6	8887,0	102,9	743,8	705,0	675,9	680,0	91,4	1047,7	1035,9	990,3	828,1
Херсонська	1084,6	1057,8	1011,1	960,0	88,5	1344,5	1166,3	901,8	870,0	64,7	2662,2	2739,4	2905,9	2738,1	106,8	1084,6	1057,8	1011,1	960,0	88,5	1344,5	1166,3	901,8	870,0
Хмельницька	1126,5	1098,6	1120,9	1130,0	100,3	802,5	616,1	515,6	526,0	65,5	2900,9	3481,4	3579,4	3404,0	117,3	1126,5	1098,6	1120,9	1130,0	100,3	802,5	616,1	515,6	526,0
Черкаська	785,3	762,3	747,8	750,0	95,5	1344,0	869,0	853,4	820,7	73,1	2867,4	3666,5	3598,3	3395,5	114,5	785,3	762,3	747,8	750,0	95,5	1344,0	869,0	853,4	820,7
Чернівецька	852,5	854,2	887,9	840,0	98,5	1505,7	1220,2	1176,5	1109,5	73,7	2856,5	3050,6	3129,9	3095,5	108,4	852,5	854,2	887,9	840,0	98,5	1505,7	1220,2	1176,5	1109,5
Чернігівська	769,6	736,2	736,9	700,0	91,0	1346,8	931,4	889,7	817,3	60,7	2335,1	2430,5	2345,5	2261,2	96,8	769,6	736,2	736,9	700,0	91,0	1346,8	931,4	889,7	817,3
м. Київ	810,7	778,1	726,8	660,0	81,4	1684,9	1519,1	1244,4	1086,1	64,5	19639,2	21734,6	21778,7	20438,6	104,1	810,7	778,1	726,8	660,0	81,4	1684,9	1519,1	1244,4	1086,1
м. Севастополь	901,2	847,7	793,4	730,0	81,0	768,7	768,2	687,6	581,3	75,6	4638,6	4450,5	4575,4	4412,2	95,1	901,2	847,7	793,4	730,0	81,0	768,7	768,2	687,6	581,3

Тільки за 2006-2008 рр. чисельність студентів на 100 тис. населення збільшилася на 8,5%. Зниження цього показника відбулося у 2009 р., що обумовлено демографічними чинниками. Така ж динаміка характерна і для більшості регіонів. Однак насиченість студентами ВНЗ III-IV рівнів акредитації по регіонах суттєво відрізняється. Лідером є м. Київ, де цей показник перевищує 20 тис. студентів на 100 тис. населення, що обумовлено роллю Києва як культурного, освітнього та ділового столичного центру України. Серед областей найбільшу кількість студентів має Харківська (у 2009 р. – 8887 чол. на 100 тис. населення), а найменшу – Вінницька (2117 чол.). Ці показники свідчать, що регіони мають неоднакові можливості підготовки висококваліфікованих фахівців. Міжрегіональна диференціація за показником кількості студентів на 100 тис. населення (без урахування м. Києва і Київської області) становила: у 2006 р. – 5,7 раза; у 2007 р. – 5,4; у 2008 р. – 5; у 2009 р. – 4,6 раза. Диспропорція між регіонами за цим показником знижується, однак залишається суттєвою.

Аналізуючи освітньо-професійні параметри формування людського капіталу, слід звернути увагу на значні проблеми, які тут існують.

По-перше, зростання валових показників підготовки кадрів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації не забезпечує зростання якісних параметрів ЛК. В Україні кількість студентів цього рівня підготовки перевищує показники європейських країн. У 2007/2008 навчальному році на 10 тис. населення було студентів: в Україні – 511 чол.; у Польщі – 484; в Угорщині – 403 [63, с. 75]. При цьому більшість дослідників системи освіти відзначають погіршення якості підготовки, що обумовлено як низьким станом матеріально-технічної бази ВНЗ, так і низькою мотивацією до якісного навчання викладачів і студентів.

Якість освіти – це ключовий показник конкурентоспроможності вищих навчальних закладів, що характеризує не тільки відповідність освіти певним цілям, вимогам і стандартам, але і перш за все високу компетентність випускників, що визначає конкурентоспроможність на глобальному ринку праці. Однак за останні роки в критеріях якості вищої освіти відбулися значні зміни. Якісна освіта передбачає наявність сучасного обладнання в аудиторіях, наукових лабораторіях, гуртожитках. Новітні навчальні плани все більше базуються не на підручниках, а на останніх інформаційних

джерелах. Інформація для студентів сканується і розміщується в Інтернеті з метою доступу до неї в різний час та з різних місць.

Якість навчання забезпечується також розвитком наукових досліджень у ВНЗ та залученням до них студентів, однак науково-дослідницький сектор у багатьох ВНЗ перебуває у стагнації.

Про недостатній якісний рівень підготовки кадрів у ВНЗ України свідчить те, що жоден із вищих навчальних закладів України не увійшов до переліку 500 найбільш конкурентоспроможних університетів світу.

По-друге, в Україні деформована структура професійної підготовки в бік підготовки фахівців вищої кваліфікації. Зіставлення з країнами Європейського Союзу та США свідчить, що в Україні найбільша питома вага у структурі учнів та студентів за міжнародною стандартною класифікацією припадає на представників вищої освіти (5-6 ступенів освіти) (рис. 2.6). В Україні 35,2% усіх, хто навчається, – це студенти і слухачі ВНЗ, у той час як у США таких 26,2%, у Великобританії – 18,3%. Натомість в Україні має місце значна частка учнів 3 і 4 рівнів освіти, які здобувають робітничі професії. Слід відзначити, що суттєве збільшення кількості студентів, охоплених вищою освітою, поки що не сприяє посиленню конкурентоспроможності країни.

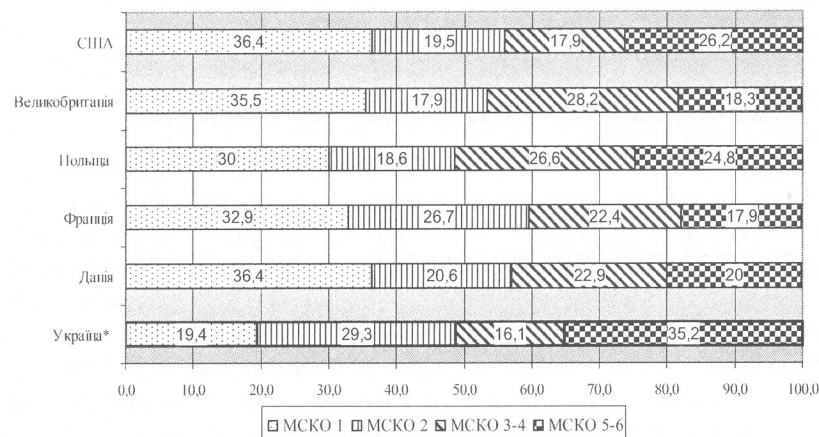
Масова підготовка кадрів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації на сучасному етапі пов'язана з проблемами девальвації вузівського диплому, що обумовлено такими процесами:

за обсягом і структурою напрямів та спеціальностей вона не відповідає сучасним потребам економіки, тому значна частка осіб із вузівськими дипломами не можуть працевлаштуватися за фахом і працюють на робочих місцях, які не потребують вищої освіти;

населення України орієнтоване швидше на одержання вузівського диплому, а не якісної вузівської освіти. Цьому сприяє наявність значної кількості навчальних місць у державних та приватних навчальних закладах, багато з яких останніми роками не поповнюється абітурієнтами;

відносно низька вартість вузівського навчання, що робить його доступним для широких верств населення. На сучасному етапі в більшості нестоличних ВНЗ плата за навчання складає від 5 до 10 тис. грн. за семестр (для порівняння: у США вартість вузівської освіти складає: у муніципальних установах – більше 10 тис. дол., у приватних – більше 25 тис. дол. на рік [46, с. 45]). Низька вартість

освіти має як позитивні наслідки (можливість здобувати освіту вихідцям із сімей із невисокими статками), так і негативні (нестача коштів для технічного переоснащення ВНЗ, насичення їх сучасним навчальним обладнанням).

* 2007 р.

Рис. 2.6. Структура учнів та студентів за міжнародною стандартною класифікацією освіти у 2006 р., %

Джерело:

Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009. – Р.182.; Продовження навчання та здобуття професії: стат. бюл. / Держкомстат України, 2009. – С. 7.

Таким чином, склалася тенденція, згідно з якою до ВНЗ III-IV рівнів акредитації вступає більшість випускників середньої школи, і навіть ті, які не спроможні опанувати вузівську програму навчання. Так, у 2008 р. кількість випускників середньої школи III ступеня становила 427 тис. чол. У той самий рік до ВНЗ на початковий цикл навчання було прийнято за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» 349,1 тис. чол., за рівнем «молодший спеціаліст» – 176,3 тис., тобто більше, ніж випущено зі школи [156, с.453,456]. Оскільки студенти є джерелом фінансових надходжень ВНЗ, то їх відрахування за низьку успішність навчання – це швидше виняток, ніж правило. Тому досить вагомою є частка випуск-

ників ВНЗ, які отримують диплом бакалавра або спеціаліста, не маючи належного рівня знань.

Вищезазначене свідчить про наявність гострих проблем в освітній системі формування людського капіталу, які мають місце в усіх регіонах України. Для їх вирішення необхідно суттєво реформувати систему загальної та професійної освіти.

2.2. Наукові кадри у структурі людського капіталу регіонів

Важливим структурним елементом людського капіталу є наукові кадри, до яких належать фахівці вищої кваліфікації, що мають науковий ступінь кандидата або доктора наук, а також фахівці без ступеня, які здійснюють науково-дослідні роботи. Формування наукових кадрів являє собою важливу передумову розвитку науки, нагромадження інтелектуального капіталу, збільшення науково-технічного потенціалу країни. Науковий потенціал кожної країни відіграє важливу роль у побудові конкурентоспроможної та інноваційно орієнтованої економіки. У Концепції науково-технічного та інноваційного розвитку України відзначається, що збереження та підвищення якості науково-технічного потенціалу належить до пріоритетних національних інтересів України [69].

З метою забезпечення інноваційного розвитку необхідне створення нормальних умов для підготовки наукових кадрів та ефективного їх використання, що є пріоритетним завданням держави. Однак в Україні поки що існують проблеми у сфері кадрового відтворення потенціалу науки, що призводить до погіршення кількісних та якісних параметрів наукових кадрів вищої кваліфікації та скорочення чисельності фахівців, які займаються науковою та науково-технічною діяльністю. Така ситуація може спричинити кризові явища в науковій сфері, що негативно вплине на інноваційний розвиток України.

Проблемам формування та використання наукового потенціалу приділяють значну увагу такі вітчизняні вчені, як Б. Маліцький [82], І. Єгоров, С. Мельник [87], К. Корсак, О. Жилінська та інші. Це питання також глибоко досліджують російські вчені, найбільші здобутки стосовно проблем дослідження наукового потен-